

ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU
- INTERNATIONAL AMASYA SCHOLARS'
SYMPOSIUM -

21-23 NİSAN 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI - I

Bu sempozyum T. C. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

AMASYA • 2017

AMASYA'DA HALVETİLİK VE PİR İLYAS ŞÜCÂEDDİN'İN HAYATI

İsmail İPEK*

Özet

Anadolu, tarih boyunca değişik medeniyetlere beşiklik etmesi bakımından çok zengin bir kültüre sahiptir. Bu zengin kültürün bir parçası da hiç kuşkusuz coğrafi yapısı, tarihi özellikleri, Osmanlı Devleti zamanında kazandığı şehzadeler şehri unvanı ve Kurtuluş Savaşı'nın basamaklarından birini oluşturması bakımından Amasya'dır.

Amasya, aynı zamanda bünyesinden çıkardığı mümtaz şahsiyetler ve tasavvufi yapısıyla da ün kazanan önemli bir ilimizdir. Bu tasavvuf kollarından biri Halvetilik diğeri mümtaz şahsiyetlerden Pir İlyas Şücaeddin'dir. İlmî kişiliğinin yanı sıra, Timur'un sorduğu sorulara cesaretle cevap vermesi, bu sayede hem şehri yağmalanmaktan kurtarması hem de Timur'un takdiri kazanması bakımından Pir İlyas Şücaettin son derece önemli bir şahsiyettir.

Biz de bu sunumumuzda Amasya'da Halvetilik tarikatından, bu tarikatın Amasya'ya girişine katkı sağlayan Pir İlyas Şücaeddin ve hayat hikâyesinden bahsedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Halvetilik, Tarikat, Amasya, Pir İlyas Şücaettin.

Khalwati Order in Amasia and the Life of the Pir Ilyas Sucaeddin

Abstract

Anatolia has a very rich culture in terms of being a cradle for different civilizations throughout history. Amasia is a part of this rich culture in terms of its geographical structure, its historical features, its having the title "city of princes/shahzadachs" during the Ottoman Empire and being one of the steps of the War of Independence.

Amasia is also an important city which acquires fame with distinguished personalities and mystical structure. One of these Sufi sects is Halvetism, and one of the distinguished personalities is undoubtedly Pir İlyas Şücaettin. Besides his scientific personality, he responded courageously the questions asked by Timur, and saved the city from being plundered and gained respect of Timur therefore Pir İlyas Şücaettin is an extremely important personality.

In this presentation, we will talk about Halwatiyya sect in Amasya, Pir İlyas Şücaettin who contributed to the entrance of this sect into Amasia and his life story.

Keywords: Sufism, Khalwati Order, Sect, Amasia, Pir İlyas Şücaettin.

Giriş

Bu tebliğimizde Halvetilik ile ilgili genel bilgiler verdikten sonra özel olarak Amasya'da Halvetilik, mezkûr tarikatın Amasya'ya girişi ve buna vesile olan Pir İlyas Şücaettin'in hayatını ele alacağız ve hayatından kesitler verme çabası içerisinde olacağız. Çalışmamızın sınırlarını ve kapsamına dâhil ettiğimiz hususları da alt başlıklar oluşturmak suretiyle belirteceğiz.

Çalışmamızda dokümantasyon metodunu kullandık ve bu konuyla ilgili kadim ve yeni olarak yazılan ilgili muhtelif eserlerden istifade edeceğiz. Yine çalışmamıza Pir İlyas ve Halvetiliğe dair görsel malzemeleri de ekleyeceğiz.

A - Halvetilik

1- Genel Olarak Halvetilik Tarikatı

Ömer el-Halvetî (ö. 800/1397-98)'ye nispet edilen Halvetîlik İslâm dünyasının en yaygın tarikatlarından biridir. Hazar Denizi'nin Güneybatısında Geylan bölgesindeki Lahican'da doğup büyüyen Ömer el-Halveti, İbrahim Zahid-i Geylani'nin halifesi olarak Harizm'de irşad faaliyetinde bulunan

* Tekirdağ İl Müftüsü, ismailipek1957@gmail.com.

amcası Ahi Muhammed Halvetî (ö. 780/1378-79)'ye intisap etmiştir. O'nun ölümünden sonra da irşad makamına geçmiştir. Ömer el-Halvetî, daha sonra Karakoyunlu hâkimiyetinde bulunan Tebriz'e girerek irşad faaliyetini burada sürdürmüştür. Halvetiyye Anadolu'ya Sadrettin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pir İlyas (ö. 837/1433-34) tarafından getirilmiştir. Yahya-i Şirvanî'nin önemli halifeleri Dede Ömer Ruşenî, Ruşenî'nin ağabeyi Alaettin Ali Pir Şükrullah Ensarî, Habib Karamanî, Muhammed Bahaettin Erzincanî ve Ziyaettin Yusuf Şirvanî'dir. Habib Karamanî vasıtasıyla Halvetiyye'de bir kol daha meydana gelmiştir. Bu kol, tarikatı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayan Karamanî'nin önemli halifesi Cemal Halife diye bilinen Cemalettin İshak Karamanî (ö. 933/1527) vasıtasıyla İstanbul'da yayılmıştır.¹

Halvetîlik'te, haftanın belli günlerinde tekkelerde cehrî olarak topluca icra edilen zikre "darb-ı esma, devran-ı hadrâ" gibi isimler verilir. Devranda ilahiler okunur. Oturarak bir halka oluşturan müridler zikre ayakta devam eder, daha sonra devrana başlarlar. Zikir yapılırken mûsikîye önem verilir ve başta ney, kudüm ve def olmak üzere çeşitli aletler kullanılır. Bundan dolayı kendilerine karşı çıkan bazı âlimlerin itirazlarını reddetmek için Halvetiler devranı savunan eserler yazmışlardır. Halvetiyye'de nefsin kötülükten ve günahlardan arındırılması esastır. Bunun yolu da dil, kalp, rûh ve sırta yapılan zikirdir. Genellikle tasavvufta önem verilen az yeme, az konuşma, az uyuma, inzivâ, zikir, fikir, şeyhe gönülden bağlı olma ilkelerine Halvetîlik'te hassasiyetle uyulur. Müşâhede mertebesine ulaşmak için mücâhede şarttır. Halvetiyye'nin birçok kolu Muhyiddin İbn Arabî'nin Vahdet-i vücûd görüşünden etkilenmiş, bu etki, Ahmediyye kolunun Mısıriyye şubesinin kurucusu Niyazi-i Mısırî'de en ileri dereceye ulaşmıştır. Bu etkiyi yaygınlaştıran Niyazi-i Mısırî Halvetiyye dışında diğer bazı tarikatları da etkilemiştir.²

Halvetîlik İslam dünyasında en fazla etki eden tarikatlardan biridir. Bu tarikat, asırlardır her sınıftan insana hitap etmiş, müntesiplerine gönül mektebi olmuştur. Diğer tarikatlarda olduğu gibi Halvetîlikte de insanların meşrebine ve mizacına göre metotlar geliştirilmiş, onları manevî ve ahlakî yönden eğitmek için gayret gösterilmiştir.³

Halvetî tekkelerinin faaliyetlerine 1925 yılında resmen son verilmişse de icrâ ettikleri âyinlerle varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu tarikatın birçok kolu bugün Türkiye, Suriye, Mısır, Balkanlar ve Kuzey Afrika ülkelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir.⁴

2- Amasya'da Halvetilik

Amasya Osmanlı Devleti'nin önemli ilim, kültür ve yönetim merkezlerinden biridir. Tarikat ve tekkelerin irşat faaliyetlerine mahal olma bakımından da hareketli bir yerdir. Bu faaliyetler XVI. ve XVII. yüzyılda da, gerek yeni tekke inşa etmek, gerekse önceden yapılmış tekkelerde hizmet ifa etmek şeklinde devam ettirilmiştir.⁵

XVI. yüzyılda Anadolu'da faaliyet gösteren Sünnî tarikatların en etkiliisi Halvetiyye tarikatıdır. Ebu Abdullah Siraceddin Ömer b. Ekmelettin Lahci Halvetî (ö. 750/1349) tarafından İran'da kurulan bu tarikat, değişik bölgelere dağılan halifeleri vasıtasıyla pek geniş bir muhite yayılmış ve zamanla tarikatlar içinde en fazla kola sahip tarikat hüviyetini kazanmıştır. Anadolu'ya Halvetiyye'nin Ahi Yusuf Halveti tarafından XIII. yüzyılın sonunda Niğde'de açılan bir zaviye ile girdiği ileri sürülmüşse de o tarihte henüz teşekkül etmemiş olan tarikatın Anadolu'ya XV. yüzyılın başlarında Amasya'da ilk olarak Halvetiyye adıyla kurulan Gümüşlüoğlu Tekkesi'nde faaliyet gösteren Amasyalı Pir İlyas ile girdiği bilinmektedir.⁶

Halvetiliğin Anadolu'ya yayılışı, daha ziyade Seyyid Yahya Şirvanî'nin (ö. 869/1464-65) halifeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, özellikle Amasya ve civarındaki bir kısım Halvetilerin de Pir İlyas (ö. 837/1433-34) silsilesinden geldikleri görülmektedir.⁷ Amasya'da Pir İlyas Şucaeddin ve

¹ Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15.

² Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. bs., Ankara, 1998, s. 4- 5.

³ Uludağ, *DİA*, c. 15, s. 394.

⁴ Uludağ, *DİA*, c. 15, s. 395.

⁵ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2007, s. 244.

⁶ Ahmet Ögke, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, 1. bs., Ankara, 2005, s. 282.

⁷ Pir İlyas'ın vefatı *Amasya Tarihi*'nde 813/1410 olarak verilirken (I- 266), *Lemezât*'de 837/1433-34 olarak verilmiştir. (s. 394). Yahya Şirvanî ile aynı şeyhin müridleri ve yaşları birbirine yakın olduğu için kanaatimizce, Lemezât'daki tarih daha doğru gibi görünüyor.

Habib Karamani olmak üzere Halvetilik iki koldan gelişmiştir. Biz bu tebliğimizde Pir İlyas Şucaettin'in hayatından kesitler vereceğiz.

B- Pir İlyas Şucaettin

1- Pir İlyas Şucaettin ve Hayatı

Halvetiler'in Amasya'da yayılmış olan kolu Gümüşlüoğlu (Gümüşlüzade) Pir İlyas yoluyla Amasya'ya gelmiştir. Bu sülale, Selçuklu Emiri Gümüşlü Muinüddin Yunus Müstevfi'nin (ö. 670/1272) soyundan gelmektedir. Bu sülaleden gelen herkes Gümüşlüoğlu (Gümüşlüzade) ünvanıyla meşhur olmuştur.⁸ Pir İlyas, Amasya'da yetişmiş büyük velilerdendir. Amasya'da doğmuş ancak doğum tarihi bilinmemektedir. Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad zamanında yaşamıştır. Aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir. 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi neticesinde Amasya'yı Timur işgal etti. Melik Nasurittin Bahtiyar'ı vali olarak görevlendirdi. Ancak halkın isyanı karşısında şehri yağmalamadan önce o zaman Amasya Müftüsü olan Pir İlyas Şucaeddin'le birlikte Amasya âlimlerini imtihan etti. Çeşitli sorular sordu. Rivayete göre sorulardan biri:

"- İki Müslüman ordu savaşıyor, ölenlerden hangi taraftakiler şehittir?" âlimler bu soruya cevap vermekten çekinmişler ancak Pir İlyas çekinmeden cevap vererek:

"- Vatani için çarpışıp Allah yolunda ölenler şehittir." diye zalim sultanın karşısında doğruyu söylemiştir. Timur'un âdeti fethettiği şehirleri yağmalamadan önce âlimlerine böyle sorular sorar, doğru cevap alamazsa şehir halkını yağmalayarak cezalandırmış. Bu doğru cevaplardan memnun kaldığı için Amasya halkına zarar vermemiş, bu sorulara cevap veren Pir İlyas Hazretlerini çok beğendiğinden giderken O'nu otağına beraberinde götürmüş, Timur ölünceye kadar halka ve ilim ehline hizmet etmiş ve pek çok iltifata mazhar olmuştur. Timur öldükten sonra tekrar Amasya'ya dönüp vefat edinceye kadar Amasya'da kalmış, vefat edince şimdiki türbesine defnedilmiştir. (F. de Jong, Halvetiyye'nin Anadolu'ya ilk olarak II. Bâyezit'in (ö. 918/1512) Amasya valiliği döneminde girdiğini ileri sürmekte ise de bu doğru değildir. Zira Halvetiyye, F. Köprülü'nün tespitine göre XIII. asrın sonunda Niğde'de Ahî Yusuf Halveti (ö. 807/1308) tarafından açılan bir zaviye ile Anadolu'ya girmiş olmasının yanı sıra, yukarıda adı geçen Pir İlyas vasıtası ile XV. asrın ilk yarısında Amasya'da yayılmıştır.)⁹

2- Pir İlyas Döneminde Halveti Tekkeleri

a- Gümüşlüoğlu Tekkesi

Pir İlyas irşad faaliyetlerini Gümüşlüoğlu Tekkesi'nde sürdürmüştür. "Taciye" diye meşhur olan Gümüşlü Camii'nin doğu ve güney taraflarında bulunan boş alandayer almakta idi. Halvetilere mahsus olarak Amasya'da yaptırılan ilk tekke burasıdır. İkiyüz seneden fazla bir müddet burası Gümüşlüzadelere mekân olmuş mübarek bir yerdir. Burada önce Gümüşlüzade Pir İlyas Hazretleri halvet çıkarmış ve tarikatını neşretmiştir. Vefatından sonra halifesi, damadı ve aynı zamanda amcasının oğlu olan (Çilehane) Camii Şerifi'nin avlusuna defnedilenbugün hala aynı yerde medfun ve halk arasında "Aşağı Pirlar Evliyası" denilen¹⁰ Gümüşlüzade Pir Abdurrahman Çelebi (ö. 903/1497-98) yerine geçmiştir.¹¹ Gümüşlüoğlu Camii'nin güney-doğusunda yer alan tekkeden bugün herhangi bir eser kalmamıştır.

⁸ Hüseyin Hüsameddin Abdizade, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Yayınları, 1. bs., Ankara, 1986, c. 1, s. 266.

⁹ Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yayıncılık, 2. bs., İstanbul, 2003, s. 28.

¹⁰ Turan Böcekci, *Amasya Ünlüleri*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1. bs., 2002, s.10.

¹¹ Abdizade, *Amasya Tarihi*, c. 1, s. 241-242.

Pir İlyas Türbesi

b-Çilehane (Yakup Paşa) Tekkesi:

Bu bina, Pir İlyas Halveti Türbesi'nin kuzeyinde Yakup Paşa Konağı'nın içinde bulunmaktadır. 815/1412 senesinde Osmanlı emirlerinden Yakup Paşa tarafından Müftü Gümüşlüzade Abdurrahman Çelebi (ö. 903/1497-98) için bina edilmiş ve vakfedilmiştir. Burası, Halvetiyye şeyhlerine mahsustur. Tekke şeyhleri Abdurrahman Çelebi ile devam eden silsilenin devamı olarak, aradaki yedi şeyhten sonra Kubalı Çelebizade Pir Muhyittin Mehmed Çelebi'ye ulaşmış, O'nun 921 (1515) yılına kadar hizmetinden sonra, makamına Buharizade Pir Mehmet Halvetî geçmiştir. Amasya Halvetî mensupları arasında, bu silsile "silsiletü'z-zehep" (altın silsile) olarak nitelendirilmiştir.¹² Söz konusu tekke XVII. yüzyılda, 1099/1688'de vuku bulan fırtınada vefat eden Mehmet Efendi ile yerine geçen İbrahim Efendi (ö. 1116/1704)'yi görüyoruz.¹³

Yakup Paşa Tekkesi depremlerde zarar görmüştür. 1939'daki Erzincan depreminde harap olan yapı 1967'de tamir edilmiştir. Tekkenin iki girişi doğu-batı doğrultusunda uzanan beşik tonozlu dehlizin uçlarındadır. Dehlizin güney yönünde ortada mescid, bunun yanlarında kuzey-güney doğrultusunda gelişen beşikli dehlizlerle bağlantılı, altışardan on iki adet tonozlu ve ocaklı bölüm yer almaktadır. Bu bölümlerden, dehlizin yanı sıra bitişik oldukları mescide açılan ve penceresi bulunmayan altı tane halvethane, birer pencereden ışık alan, yapının dış duvarına bitişik diğer altı birim de derviş hücresi şeklinde tasarlanmıştır. Türbenin "amele Ramazan el-Kastamoni" şeklinde iki imza taşıyan çokgenlerin gözlendiği şebekeli dövme demir kapısı erken dönem Osmanlı maden sanatının nadir güzellikte ürünlerindendir. Şeyh odası ile türbe dörder pencereye sahiptir. Türbenin dehlize açılan hacet/dua penceresinin üzerinde türbede yatanlara ilişkin Farsça bir kitabe mevcuttur.¹⁴

Halk arasında Çilehane diye bilinen cami, tekke ve müstemilatı zemindeki çökmeler sebebiyle çatlaklar oluştuğundan, Vakıflar idaresince tamir edilmek üzere geçici olarak kapatılmışsa da, tamirâtı tamamlanarak tekrar hizmet vermeye başlamıştır.

¹² Abdizâde, *Amasya Tarihi*, c. 1, s.183.

¹³ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, c. 1, s.184.

¹⁴ M. Baha Tanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", DİA, İstanbul, 2013, c. 34, s. 285; Amasya Valiliği Amasya Kültür Envanteri, Amasya, 2007, s. 112, Env. No. A42a

Yakup Paşa Tekkesi

Sonuç

Bu çalışmamızda tasavvufî tarikatlardan Halvetîlik ve tarihi gelişimi ile ilgili bilgiler aktardık. Bu tasavvufî hareketin Anadolu'da Pir İlyas Şücaeddin ve Habip Karamanî olmak üzere iki koldan geliştiğine vurgu yaparken, Pir İlyas Şücaeddin'in hayatından kesitler verdik.

Pir İlyas Şücaeddin'in hayatından bahsederken, onun ilmi kişiliğine, Timur'un sorularına verdiği cevap neticesinde şecaatine değindik ve dönemin siyasi olaylarına da ışık tuttuk. Böylece hem Anadolu'da Halvetiliğin gelişimini ve yayılışını anlatırken, Pir İlyas Şücaeddin'in Halvetiliğin yayılmasına katkılarını da anlattık.

Şu kesinlikle bilinmelidir ki Pir İlyas'ın üstlendiği görev ve dönemin siyasi aktörü Timur'a verdiği cevaptan ziyade en önemli özelliği Halvetiliğin özelde Amasya, genelde ise Anadolu'da yayılmasına katkı sağlamasıdır. Bu yüzden Anadolu'da tasavvufun tekâmülü noktasındaki rolü hiç şüphesiz ki önemlidir. Bu özelliğinden dolayı Anadolu'nun tasavvufi yapısı ile ilgili yapılacak herhangi bilimsel bir çalışmada kendisine daha fazla yer verilmesi, hayatının daha detaylı bir şekilde ele alınması ve varsa eserlerinin gün yüzüne çıkarılması bizlerin en büyük arzusu ve temennisidir.

Kaynakça

- Abdizade, Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Yay., 1. bs., Ankara, 1986.
 Aşkar, Mustafa, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. bs., Ankara, 1998.
 Ögke, Ahmet, *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yay., 1. bs., Ankara, 2005.
 Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yay., 2. bs., İstanbul, 2003.
 Tanman, M. Baha, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", *DİA*, c. 34, İstanbul, 2013.
 Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *DİA*, c.15, İstanbul, 1997.
 Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2007.